

Ahmet Cevdet Paşa

Devlet adamı

Tarihçi

Hukukçu

Hicri 1238 yılında Bulgaristan'ın Lofça kasabasında doğdu. Asıl adı Ahmed olup Cevdet mahlasını İstanbul'da Öğrenim gördüğü sırada şair Süleyman Fehîm Efendi'den almıştır. Büyükbabası Hacı Ali Efendi'nin teşviki ve desteğiyle Arapça okuyarak öğrenim hayatına başlayan Ahmed Cevdet, kısa zamanda İslâmî ilimlerle ilgili kitapları okuyacak derecede ilerleme gösterdi. Öğrenimini daha da ileri seviyeye götürmesi için İstanbul'a gönderildi. Okuyup yazabilecek seviyede Arapça ve Farsça, anlayabilecek ölçüde Fransızca ve Bulgarca öğrendi.

Öğrenim hayatından sonra devlet hizmetine, Ocak 1844'te Rumeli kazaskerliğine bağlı Premedi kazası kadılığı ile başladı. 29 Haziran 1845 tarihinde İstanbul müderrisliği ruûsunu aldı. 1848'de Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın bir talimatını bildirmek üzere Bükreş'te bulunan Keçecizâde Fuad Efendi'nin (Paşa) yanına gönderildi. 10 Nisan 1849'da "hareket-i hâriç" rütbesini aldı. 14 Ağustos 1850 tarihinde Meclis-i Maârif-i Umûmiyye âzalığı ve dârülmuallimîn müdürlüğüne tayin edildi. 1851'de Encümen-i Dâniş üyeliğine seçildi. Ekim 1853 tarihli bir mazbata ile 1774-1826 devresi Osmanlı tarihini yazmakla görevlendirildi.

Şubat 1855'te vak'anüvis tayin edildi. Bu görevi sırasında bir yandan da Tezâkir-i Cevdet'i kaleme aldı. 1861'de İstanbul kadılığı payesini aldı. 1868'de kendisine, Meclis-i Vâlâyı Ahkâm-ı Adliyye'nin ikiye ayrılmasıyla teşkil edilen Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye başkanlığı verildi. Divanın nezârete çevrilmesi üzerine Adliye nâzın oldu ve bu dönemde nizamî mahkemeler teşkilâtını kurarak bununla ilgili kanun ve nizamnameleri hazırladı. Babiâli'de teşkil edilen Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Cemiyeti'nin reisliğine getirildi. 1873 yılının ortalarına doğru Maarif nazırlığına getirildi. 1874 tarihinde Yanya valiliğine, 1875'te de önce Maarif nazırlığı ve kısa bir süre sonra da Adliye nazırlığına getirildi. 1877 yılında Dahiliye nazırlığına, 1878'de de Suriye valisi olarak Şam'a atandı.

Haziran 1886 tarihinde beşinci defa Adliye nazırlığına getirildi. Mayıs 1890'da II. Abdülhamid onu Meclis-i Âlî'ye tayin etti. Cevdet Paşa bundan sonraki hayatını ilmi çalışmalarına ve çocuklarına ayırdı. Kısa bir hastalıktan sonra 26 Mayıs 1895'te vefat etti ve Fâtih Sultan Mehmed Türbesi hazîresine defnedildi.

Yusuf Halaçoğlu - M. Akif Aydın
Diyanet İslam Ansiklopedisi

Ahmet Cevdet Paşa

[1823-1895]

Ahmet Cevdet Paşa, hukuk ilmi adamı, bir fıkıh mütehasısı olmaktan ziyade yurttaki hukuk ilminin gelişmesine büyük ölçüde çalışan, yürürlükteki hükümleri kanun haline çeviren, bizde kanunlaştırma usulünü yayan, Düsturları vücuda getiren, tarihi incelemelere ilmi istikamet veren, dilimizi zapt ve rapt altına alarak sadeleştiren, memleketi Kuran'ın basımına ait gürültülü meseleyi çözen, maliyemizin kullandığı yanlış takvim usulüne karşı ilk ilmi mücadeleyi açan, devrinde cumhurun güç ve karışık işlerini idarede müstesna reviyeti görülen değerli bir türk bilgini ve pek mümtaz bir devlet ve siyaset adamıdır.

Tanzimat devrinin hatırası daima hayır ve şükranla yadolanacak sayılı bariz simalarındandır.

Ebu'lula Mardin
Medeni Hukuk Cephesinden
Ahmet Cevdet Paşa

Bir Devlet Adamı Olarak Ahmet Cevdet Paşa

Medeniyetini ve varlık iddiasını, tarihi boyunca kadim olana dayandıran bir cihan devletinin her bir unsurunun birer birer işleyemez olduğu bir dönemin adamıdır Ahmet Cevdet Paşa. Fütûhat rüyalarının kaybolup, Avrupa'nın diplomatik tahakkümü karşısında hedeflerin zayıfladığı 19. yüzyılın, düşünen ve çözüm arayan kafası. Bütünü ile Batı literatürünün tercüme tekliflerinin savrulduğu bir ortamda kendi medeniyet referanslarına güvenmekten yılmayan bir İslam âlimi.

Onun siyasi düşüncelerini dönemin diğer münevverlerinin ya da siyaset adamlarının fikirleri ile mukayese edenler; Ahmet Cevdet Paşa'daki, 'İslam' ve 'kanun-u kadim' vurgusunu; yüzyıllar boyu farklı kültürlerle sahip bir cihan devletini ayakta tutan 'Osmanlı' tavrı ve üslûbunu fark ederler. Tarihe bakışı, onun siyasetini ve istikbale dair düşüncelerini şekillendiren; 'hâli aydınlatan mâzi' hüviyetindedir.

Ahmet Cevdet Paşa'nın zamanı, Osmanlı Devleti'nin, batılı devletlerle son sıcak hesaplaşmalarını yapmasından evvel; Osmanlı toplumunun bütün dünyada ve kendi devletlerindeki yeni düzenlemelerle saflarını belirlemede olduğu bir tarih kesitindedir.

Eldeki mevcut tarih literatürünün, İslam toplumunun ihtiyacını hissettiği tarih bilgisine yeterli gelmediği görüşünden hareketle kaleme aldığı eserleri, sıkıntılı bir dönemin muhasebesini ortaya koyup, yol haritaları çizer.

Kendi döneminde ve kendisinden sonra da aydınların kafalarını bir hayli karıştıran, batı-

laşma ve değişim meselelerine geleneğin verdiği imkânları dikkate alarak getirdiği yorumlar, bugünden bakıldığında, bir asır öncesinin kilometre taşı niteliğindedir. Osmanlı toplumu temel sorunlarından biri haline gelmiş olan 'değişim problemi' Paşa'nın tartıştığı konular arasındadır. Değişime direnmek Paşa'ya göre tarihe karşı direnmek; bu da şuursuz bir muhafazakârlık ve nihayetinde intihardır. Bu ufkun kendisini getirdiği yerde Paşa asla körü körüne bir taklidi savunmaz. Özellikle Avrupa'nın siyasi görüşlerine, Müslümanların kesinlikle muhtaç olmayacaklarını; Avrupa siyasi kurumlarının da taklidinin gereksiz olduğunu üzerine basa basa savunur. Onun ifadesi ile: 'Tedbir-i mülk ve emr-i idare hakkında konulmuş olan İslâmî kaidelere ve şartlara uyan devlet, hem adalete, hakkaniyete ters düşmeyen hürriyet esaslarını, hem de mutlak hükûmetlere mahsus olan inzibat ve iktidarı gerçekleştirebilir.'

Ahmet Cevdet Paşa'nın özgüveni tam bu yaklaşımlarının, tam aksi uygulamalarının gerçekleşip; geleneğe dair ve kadim olan ne varsa onu inkar etme noktasına geldiği dönem; artık Osmanlı toplumunun kendi medeniyeti için değer üretmekten uzaklaşıp, ulus devletler prensibi ile bütün küreye nizam getirmekten feragat ettiği bir devir olarak kendini gösterdi. Beş asırlık bir devlet tecrübesini ve Hz. Adem (as)'a kadar dayandırdığı Medeniyet düşüncesi ile Ahmet Cevdet Paşa bugünün tartışmalarında da gelecek için çözümler sunacak vazgeçilmez bir isim olarak anılmaya devam edecektir.

Bir Tarihçi Olarak Ahmet Cevdet Paşa

Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı tarih yazım geleneğinin son halkalarından biri olan vakanüvislerdendir. İlmî ve idarî birçok görevi deruh-te etmekteki başarıları gibi müverrih olarak da saygıdeğer çalışmalara imza atmış bulunmaktadır. Ahmet Cevdet Paşa, padişah fermanı ile 18 Şubat 1855 tarihinde devletin resmi tarihçisi olmuştur. Kendi döneminden önceki bir zaman dilimi olan evreyi kaleme aldığı *Tarih-i Cevdet* Ahmet Cevdet Paşa'nın tarihe dair yazdığı eserlerin başında gelmektedir. 12 ciltten oluşan bu eser 30 yılda ortaya çıkmıştır. Eserde 1774-1826 arası dönem kaleme alınmıştır. *Tarih-i Cevdet*'te, III. Selim'in tahtan indirilişi ve Vak'a-i Hayriye önemli ağırlığı olan konulardır. Bunun dışında *Tezâkir* isminde başka bir eseri mevcuttur. 1839 ve 1872 arası dönemi kapsayan *Tezâkir*, o yıllara ait hatıra ve belgeleri içermekte ve eserin tamamı 40 tezkereden oluşmaktadır.

Diğer bir eseri ise Sultan II. Abdülhamit'in şifahi emrine uyararak, Abdülaziz'in hal'i ile II. Abdülhamit'in cülûsunu hazırlayan amillerin başlangıcını açıklar mahiyette, 1839-1876 dönemleri arasındaki olayları tasvir eden 5 cüzdanlık *Mârûzât*'tır. Bu eser *Tezâkir*'in özeti mahiyetinde olsa da aynı zamanda onu tamamlamaktadır. *Tezâkir*'in dokümanter vasfına karşılık *Mârûzât* sade ve özlü bir tarzda yazılmış bir hatıra kitabıdır. Ayrıca en sade

dille yazılmış bir peygamberler ve İslam tarihi olan *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* isminde bir başka eseri de mevcuttur. Bu eser, Hz. Âdem ile başlar ve II. Murad'ın saltanatına kadar uzanır.

Ahmet Cevdet Paşa, müverrih olarak tarihçiliğimizin eski devresiyle yenisi arasında mühim bir geçiş halkası olmuştur. Müesseseler tarihine dair ilk denemeyi yapmış, bir devrin tarihini derinliğine tenkidini ve değerlendirmesini koymuştur. Aynı zamanda Cevdet Paşa, tarihi belgeleri yorumlama ve değerlendirme bakımından modern tarihçiliğin önderliğini yapmıştır. Bu konuda kendinden önceki tarihçiler Cevdet Paşa kadar başarılı olamamışlardır. Her ne kadar kendinden önceki vakanüvis tarihlerinde hatt-ı hümayûnlar, fermanlar, çeşitli belgeler yayınlanmışsa da belge değerlendirmesi ve yorumlanması yoluna gidilmemiştir. Daha önceki tarihçiler, belgeler arası ilişki kuramadıkları veya kurmadıkları gibi olayların sebep ve sonuçlarını da ortaya koymamışlardır. Bir diğer hususiyet ise Osmanlı tarihçiliğinde yazılan tarihler genelde padişaha ithâfen yazılırdı. Bunun ilk istisnası Cevdet Paşa ile olmuştur. Cevdet Paşa'ya siparişi veren bir şahıs değil ilk defa bir kurum olmuştur. Cevdet Paşa, *Académie Française* tarzında teşkil edilen *Encümen-i Dâniş*'in (1851) azası olarak tarih eserini yazmaya başlamış ve sonrasında

vak'anüvisliğe tayin edilmiştir. Ayrıca o güne kadar kitlesel bir amaca yönelik kaleme alınmayan tarihler Dar'ül-fünûn da okutulacak ders kitaplarını hazırlamak üzere *Encümen-i Dâniş*'in kurulmasıyla gündeme gelmiştir. Bu durum da dildeki sadeleştirme çabalarını hızlandırmıştır ki bunun en somut örneği "Encümen üyelerinin telif veya tercüme edecekleri eserlerin bütün halkın istifade edeceği surette kolay anlaşılır bir ifade ile yazılmaları gerektiğinden..." bahseden maddedir. Böylece, Cevdet Paşa'yı ve *Tarih-i Cevdet*'i haleflerinden ayıran "tarih" in havastan avama açılması olmuştur. Bu da tarihin kendisine hedef kitlesi olarak halk tabakasına hitap edebilme vasıtasını kuşanmasını gerektirmiş ve dilde sadeleştirmeyi zorunlu kılmıştır.

Cevdet Paşa, tarih yazımında inşa (edebî anlatım) dair zorluklar istenilmediğini, bu tarz yazılan tarihlerde vakianın gerçekleşen olaya mutabık olmasının lüzumlu olmadığını ifade eder. Tarih yazımında edebî anlatımların ön plana çıktığı ve olayın gerçek seyrinden saptırıldığı bu tarzın tarihçinin kaçınması gerektiği bir konu olduğunu ileri sürer. Arap tarihçilerin tarih ile inşa ilmini birbirine karıştırmadığını fakat sonrasında bazı kimselerin maksadını tayin ve temyiz etmeden hangi ilme hizmet ettiğini bilmeyerek yazdıkları eserlerden de bir faide-i sahiha ortaya çıkmamış olduğu ifade etmektedir. Kendisinin bu tarz bir hataya düşmekten sakınacağını ve olayları tashih etme yolunda gayret sarf edeceğini ve sıradan olayları yazmaktan da uzak duracağını dile getirirse de eserinin birçok yerinde mevcut tarih yazım geleneğinin izleri kolaylıkla görülebilir. Her ne kadar Cevdet Paşa tarih ilminden beklenilen önemli ve umumî olayları olduğu gibi/gerçekleştiği üzere ve cüzi hadiseleri yazmanın gereğini vurgulasa da siyasî tarih çerçevesinde gerçekleşen durumların dışına çıkabildiği pek söylenemez.

Osmanlı tarih yazıcılığı özellikle İdris-i Bitlisî'den sonra edebî tarihçilik ekolünün büyük tesirinde kalmışsa da Kâtip Çelebi ve Müneccim-başı gibi müverrihler ilmî tarihçiliği devam ettirmiş ya da her iki tarzı mecz etmişlerdir. Cevdet Paşa da bu silsilenin son halkasıdır denebilir. Diğer taraftan, Cevdet Paşa tarih ilmine geçmişteki tecrübenin kayıt altına alınmasıyla ortaya çıkan tecrübe temerküzünün sonraki nesillere aktarılmasının temin edicisi olarak bakmaktadır. Bu tecrübeyi hem nasihat hem ibret olarak değerlendirmekte ve hâlihazırda veya gelecekte karşılaşılabilecek sorunların çözümünde kullanılacak bir birikim olarak ele almaktadır. Cevdet Paşa'nın imparatorluğun en uzun ve en meşakkatli dönemi olan 19. yüzyılda yaşamış olması tarihe ve tarih ilmine çok fazla önem atfetmeye sevk etmiştir. Özellikle İbn Haldun'un tavrılar nazariyesi olarak bilenen kavramsallaştırmadan oldukça etkilenmekle birlikte onu devlet-i ebed-müddet olan Osmanlı'ya göre revize ederek çözüm arayışlarını sürdürmüştür. Bu tür çabalarını da Avrupa medeniyetine müracaat etmeksizin, İmparatorluğun eski kurumların gelişimindeki yozlaşmaya çareler aramıştır. Tabi ki bu tam bir soyutlanma anlamına gelmemelidir. Bilakis, Cevdet Paşa *Tarih*'inde Avrupa tarihine oldukça fazla yer ayırmış özellikle de Fransa ve Rusya'ya çokça temas etmiştir.

Sonuç itibarıyla Ahmet Cevdet Paşa'yla başlatılmaya çalışılan tarih yazıcılığındaki değişim kendisiyle sınırlı kalmıştır. Dildeki sadeleşme süreci gazete dili olarak yaygınlaşmakla beraber kaynak kullanımındaki titizlik ve çeşitlilik, analitik ve eleştirel tarihçilik devam edemiştir. Mevcut birikimin akamete uğramasının da ötesinde Cumhuriyet'le birlikte tamamen farklı bir ideolojik zeminden yola çıkılarak Osmanlı tarihi ve tarihçiliği terk edilmiştir.

Bir Hukukçu Olarak Ahmet Cevdet Paşa

Türk düşünce hayatının Tanzimat dönemi hakkındaki değerlendirmelerde Osmanlı'nın yeniden inşasına yaptığı katkılara nispetle üzerinde yeterince durulmayan bir isim olan Ahmet Cevdet Paşa, özellikle tarihçiliği ve hukukçuluğu ile öne çıkar.

Ahmet Cevdet Paşa devlet adamı, tarihçi, hukukçu, mütefekkir ve şair sıfatlarını bir arada hak edecek derecede bir şahsiyettir. Resmî görevlerinin yanı sıra yirmiye yakın geniş çaplı eser ortaya koymuştur. Cevdet Paşa hukuk alanında “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye” adlı kanunlar manzumesinin önemli bir bölümünü yazmış, daha sonra bu eser Cumhuriyet dönemine kadar adli, idarî toplumsal alanda yürürlükte kalmıştır. Osmanlı-İslâmcı bir zihniyete sahip olan Ahmet Cevdet Paşa Osmanlı devletinin kurumsal olarak yeniden inşası için çaba sarf eder. Bir kısım devlet adamlarının Fransız kanunlarının aynen alınıp tercüme edilmesi önerisine şiddetle karşı çıkarak “Mecelle’yi hazırlar. Kanunların İslâmî esaslara göre hazırlanması gerektiğini, geleneklerin ihmalinin asla söz konusu olmaması gerektiğini savunur. Cevdet Paşa’ya göre Osmanlı coğrafyasında “hürriyet” kavgası olmaz, “adalet” mücadelesi olur. “Hürriyet” kavgası ancak batılı toplumların sorunudur. Devletin esas görevlerinden biri halkın haklarını korumaktır. Devlet İslâmî hükümlere uymakla fitne fesadı önleyebilir. Gayri Müslimlere de şer-i şerif’e uygun muamele edilir. Böylece, İslâm’ın eşitlik-adalet uyumundan dolayı Batı’daki sınıf çatışmaları ve sömürünün Osmanlı toplumunda görülmeceğini savunur.

Bu manada Cevdet Paşaya göre hükümetlerin iki görevi vardır: Birincisi adalet, ikincisi ise memleketi korumaktır. Bu düşünce, onun

adalete verdiği önemi gösterir. Çünkü ona göre, yargıçlara yalnızca kanunlar emir verir. Bunun için yargıçlar, vicdanlarına aykırı bile olsa kanuna uymak zorundadırlar. Ahmet Cevdet Paşa, kadılık, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye reisliği gibi çeşitli vazifeler yapmıştır. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Reisliği nazırlığa çevrilince ilk adalet bakanı olmuştur. Beş kez adalet bakanlığı, üç kez eğitim, iki kez evkaf, bir kez dâhiliye, ticaret ve ziraat bakanlıklarında bulunmuştur.

Tanpınar, onun çalışkanlığı üzerinde dururken “ Hayatı, işin terbiyesi, işin zaferidir. 1850’den 1895’e kadar memlekette yapılan şeylerin büyük bir kısmı onun eseridir. Adliye, Maarif, Ticaret Evkaf nezaretleri asıl teşkilatlarını onun nazırlık zamanında tamamlar... Fuad Paşa ile beraber gramerle Türkçenin üzerinde ilk duran o olduğu gibi, “Tarih’i ile Tanzimat’ın ideolojisini yapar.” demektedir. Yahya Kemal’in deyimi ile de o “devamlılık içinde değişme” fikrinin mükemmel bir örneğidir.

Cevdet Paşa, “geleneğin” durarak değil, gelişerek, değişerek devamını savunmuştur. Klasik irfanımızı korurken, Batı’dan sadece pozitif bilimlerin ve teknolojinin alınmasını yeterli görmemiş, Batı hukukundan, insani bilimlerinden ve değerlerinden de yararlanmak gerektiğini göstermiştir. Nitekim Mecelle’nin dördüncü kitabı yayınlandıktan sonra, entrika ile Cevdet Paşa görevinden uzaklaştırılmış ve Mecelle’yi tamamlama işi Şeyhülislamlığa verildiğinde, tam bir hüsrana ile karşılaşmıştır. Hatta “Hep ulûm-ı âliye ile ömür geçirmiş Hoca Efendilerin” yazdığı “Kitab-ül vedia” derhal toplattırılır, Cevdet Paşa tekrar göreve çağrılır ve Mecelle’nin “Kitab-ül emanat” bölümü böyle tamamlanır.

Ahmet Cevdet Paşa

Anma Programı

15.00-16.30

I. OTURUM: HUKUKÇU OLARAK CEVDET PAŞA

Prof. Dr. M. Akif Aydın, *Ahmet Cevdet Paşa'nın Hukukçuluğu*

Prof. Dr. Osman Öztürk, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*

Yrd. Doç. Dr. Sami Erdem, *Modernleştirici Bir Metin Olarak Mecelle*

17.00-18.30

II. OTURUM: TARİHÇİ VE SİYASET ADAMI OLARAK CEVDET PAŞA

Prof. Dr. Ayhan Bıçak, *Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarih Anlayışı*

Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil, *Ahmet Cevdet Paşa Dönemi İlim Zihniyeti*

Prof. Dr. Bedri Gencer, *Edmund Burke ile Ahmed Cevdet'in Tarih Felsefelerinin Mukayesesi*

26 Aralık Cumartesi Bağlarbaşı Kültür Merkezi

Katkıda Bulunanlar

Yunus Çolak

Halil İbrahim Erol

Abdulkadir Yıldız